

Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності регіональної диференціації цін та її основні чинники

Проаналізовано основні підходи до визначення поняття регіональної цінової диференціації та запропоновано власне трактування терміна і його класифікацію. Досліджено основні чинники, що зумовлюють виникнення регіональної диференціації цін в Україні. Розраховано числові значення регіональної диференціації окремих економічних показників. Виділено основні напрями регулювання цінової диференціації між регіонами держави. Ключові слова: ціна, диференціація цін, регіональна диференціація цін, чинники регіональної диференціації цін.

Різкий перехід української економіки від адміністративного керування до ринкового за умов зростаючого впливу зовнішніх факторів та нерозвинутого внутрішнього ринку призвели до появи небажаних процесів в економічній сфері, які деструктивно впливають на державотворчі процеси в усіх аспектах. Підтвердженням деструктивних процесів в економічній сфері є дезінтеграція регіональних товарних ринків, одним із проявів чого є диференціація споживчих цін між регіонами держави. Наявність цієї проблеми зумовлює актуальність дослідження питання регіональної цінової диференціації, що вимагає активізації пошуків причин і шляхів розв'язання проблеми.

Питання цінової диференціації в Україні досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. Серед них Д. Кушман, Р. МакДональд, М. Самборський, П. Конвей, А. Ревенко, С. Шульц. Згідно з їхніми дослідженнями, протягом років незалежності в Україні спостерігалася значна регіональна диференціація цін [1-4]. Вчені сходяться на тому, що її рівень доволі високий і це питання вимагає регуляторного втручання держави.

Метою статті є визначення поняття регіональної цінової диференціації та чинників її виникнення в Україні.

В економічній літературі поняття «цінова диференціація» присутнє при розгляді економічних процесів як на макро-, так і на мікрорівні.

У мікроекономіці цей термін тлумачать як один із видів маркетингової стратегії підприємства. Він полягає у встановленні різних цін на товар залежно від визначених умов (часу доби, місця продажу, категорії споживачів, рівня попиту та пропозиції тощо).

Тут розрізняють кілька видів цінової диференціації [5, с. 117]:

- 1) просторову (різні ціни в країні та за її межами або в різних частинах країни);
- 2) часову (різні ціни в сезоні і в несезонний період, удень і вночі);
- 3) залежно від способу використання продукту (як сировина, для кінцевого споживання, для виробничих потреб тощо);
- 4) за групами споживачів (тарифи для ветеранів, студентів тощо);

Застосування стратегії цінової диференціації підприємствами переслідує дві цілі: по-перше, пристосувати діяльність підприємства до конкретних ринкових умов, по-друге, досягти виробничо-економічних, збутових чи логістичних переваг.

На макрорівні диференціація цін – це встановлення ціни на товар з урахуванням об'єктивних умов виробництва. Підґрунтям для застосування різних цін

виступає диференціація індивідуальної вартості товару, тобто тієї вартості, що відображає витрати праці в конкретних умовах виробництва – економічних, природних, територіальних та інших [6, с. 353].

Відповідно до тематичного спрямування цього дослідження надалі розглядатимемо один із видів цінової диференціації, а саме просторову. У науковій літературі нема однозначності щодо назви цього виду цінової диференціації та її трактування. В. В. Кеворков та С. В. Леонт'єв [7, с. 62] пропонують термін «диференціація цін за регіонами» і тлумачать його як встановлення підприємством різних цін на той самий товар у різних регіонах країни. А. Ф. Павленко та А. В. Войчак [5, с. 117] називають цей вид цінової диференціації «просторовою диференціацією» і трактують його як продаж того самого продукту за різними цінами не лише в різних частинах країни, а й за її межами. В. Симоненко [6, с. 165] використовує термін «регіональна диференціація цін» і трактує його як застосування фірмою різних видів цінової політики щодо певного виду товару при виході на зовнішні ринки.

Як бачимо, окрім розходження в назві терміна, існує відмінність щодо його змістового наповнення. Дехто з вищезгаданих науковців говорить про маркетингову стратегію підприємства, інші – про диференціацію за регіонами лише в межах країни, ще інші – про диференціацію цін при виході на зовнішні ринки.

З метою досягнення однозначності в розумінні регіональної цінової диференціації пропонуємо систематизувати понятійний апарат і визначитись із його змістовим наповненням. З огляду на це пропонуємо під просторовою диференціацією цін (ПДЦ) розуміти ситуацію, коли відбувається реалізація одного й того самого товару (роботи, послуги) за різними цінами в різних місцях продажу. За територіальною ознакою можемо виділити такі види просторової диференціації цін: міждержавна, регіональна і внутрішньорегіональна.

Міждержавна диференціація цін – це продаж однакових товарів (робіт, послуг) за різними цінами в різних країнах.

Регіональна диференціація цін (РДЦ) – це продаж однакових товарів (робіт, послуг) за різними цінами в різних регіонах в межах однієї країни.

Внутрішньорегіональна диференціація цін – це продаж однакових товарів (робіт, послуг) за різними цінами в межах одного регіону.

Виділення саме таких видів ПДЦ зумовлене межами її поширення, наявністю різного роду чинників, що зумовлюють її виникнення, різницею у силі їх впливу на появу диференціації та можливістю регулювання.

Так, якщо міждержавна цінова диференціація зумовлена головним чином митною та експортно-імпоротною політикою держави і може набувати високих значень, то регіональна, а тим паче внутрішньорегіональна диференціація повинна бути мінімальною за умов відсутності штучних бар'єрів для руху товару. Це пояснюється наявністю товарного арбітражу – купівлі товарів в тих сегментах ринку, де він дешевший, для продажу в тих, де ціна на нього вища.

Проте, як свідчать дослідження зарубіжних і вітчизняних учених [1-4], попри здійснення єдиної економічної політики в Україні на її ринку існує значна диференціація цін, як регіональна, так і внутрішньорегіональна¹.

Проаналізуємо, що зумовлює виникнення РДЦ на внутрішньому ринку України.

Проблеми щодо ціноутворення, що призводять до цінової диференціації, виникають ще при розрахунку собівартості продукції, тобто у виробничій сфері. Основним недоліком є те, що на законодавчому рівні не враховано специфіки

¹ Тут і далі під поняттям «регіон» мається на увазі адміністративно-територіальна одиниця (область).

окремих галузей і підприємств, тому наявні методи формування цін важко застосувати для реального ціноутворення.

Ось кілька прикладів відсутності належного нормативно-правового забезпечення формування собівартості в різних галузях.

Згідно з результатами дослідження реальної собівартості молока, наявна методика його розрахунку не враховує деяких суттєвих витрат. Зокрема, не включено до валових витрати на формування молочного стада, що передбачають витрати на вирощування ремонтного молодняка та купівлю нетелів. Пропонується розраховувати лише витрати на його утримання. Таким чином, у звітних документах сільгоспідприємств і в статистичних даних фігурують цифри заниженої собівартості [8].

У лісовому господарстві схожі проблеми, а саме: лісові підприємства не приділяють достатньої уваги правильному визначенню собівартості окремих конкретних видів продукції, обмежуючись складанням калькуляцій по двох-трьох важливих видах виробів. Тобто застосовується так званий котловий метод обліку затрат, відповідно до якого фактичні видатки визначаються на основі даних про витрати в цілому по виробництву [9].

На наступному етапі просування товару, тобто в гуртовій торгівлі, також виникає значна цінова диференціація, що пов'язана насамперед із кількістю посередників. Так, у 2008 р. темпи зростання роздрібного товарообороту у порівняльних цінах уповільнилися на понад 12%, при цьому між гуртовими торговельними підприємствами обсяг товарообороту збільшився. Це пояснюється великою кількістю дрібногуртових та посередницьких фірм у ланцюгу товарного руху. Подібнення гуртової торгівлі і, як наслідок, відсутність прямих зв'язків у системі «виробник-споживач» призвело до необґрунтованого зростання роздрібних цін, оскільки на шляху до кінцевого споживача товар багато разів змінює власника, кожен з яких встановлює свої коефіцієнти рентабельності. Особливо гостро це питання стоїть в агропромисловому комплексі.

Як зазначає М. Й. Хорунжий [10], в реальних умовах України через невиважену аграрну політику, яка створила деформовану систему ринкових відносин, аграрне виробництво ніяк не може вплинути на ціноутворення виробленої ним продукції, оскільки в механізм ринкового обігу вклинилася ніким не контролювана і не регульована система комерційних посередників, які й визначають ціну продукції та отримують максимальний прибуток, при цьому виробництво іноді виявляється збитковим.

Науковці І. І. Надточій та А. Н. Огор [11] дослідили ціноутворення на такі продовольчі товари, як твердий сир та вино протягом 2002-2007 рр. Вони прослідкували за формуванням ціни на ці товари, починаючи від виробництва, зокрема від закупівлі сировини (молока і винограду) та закінчуючи роздрібним магазином, і зробили такі висновки. Частка доданої вартості при виробництві молока становить 60-80%, а рентабельність – 5-10%. На другому етапі, при переробці молока та виготовленні сиру розмір доданої вартості становить 15-30%, а рентабельність 10-50%. У третьому секторі – гуртовій торгівлі – додана вартість складає 1-4%, а рентабельність 2-8%. Найбільший прибуток отримує роздрібна торгівля, рентабельність якої сягає 25-75%.

Схожа ситуація і у виробництві вина. Найбільший прибуток отримує роздрібна торгівля, встановлюючи націнку до 150%. Рентабельність виробництва вина – 10-25%. А прибуток господарств, що вирощують виноград, значно вищий, ніж у виробництві молока, і коливається від 52% у Закарпатській області до 59% у Криму.

Таким чином, РДЦ на етапі просування товару залежить від кількості посередників.

Зважаючи на те, що споживчі товари призначені для кінцевого споживання населенням, їх купують у місцях роздрібної торгівлі, на ринках чи в дрібно-гуртових магазинах. Особливістю цих торговельних закладів у ціновому аспекті є те, що предметом цінової політики в них виступає не ціна товару в цілому, а лише один з її елементів – торговельна надбавка. До факторів, що впливають на розмір торговельної надбавки, належать рівень торговельних послуг, попит споживачів, рівень витрат обігу, конкуренція тощо.

З огляду на це, важливим чинником РДЦ є місце продажу. Так, у вересні 2011 р. у Львові картоплю можна було придбати на ринку за 2,5 грн./кг, а в продуктовому магазині за 5 грн./кг.

Вагомим чинником у виникненні РДЦ є асиметрія соціально-економічного розвитку регіонів. Дослідження свідчать про значні розбіжності за низкою показників між регіонами у цьому плані (табл. 1).

Проте проблема полягає не суто у диференціації рівнів розвитку, адже, як стверджують вчені, диспропорції – це об'єктивні закономірності просторового розвитку, їх не уникнути [12, с. 52], а в неналежному забезпеченні рівня життя їх мешканців. Це проявляється у неоднаковому забезпеченні основними споживчими товарами, зростаючому безробітті в окремих регіонах, неналежній інфраструктурі, що призводить до невідповідності рівня цін доходам населення (як зазначає А. Ревенко, «максимальні ціни – не в Києві ..., а в невеличких містечках, які лежать осторонь транс'європейських та національних автомагістралей» [3]). А це – питання зі сфери регіонального управління.

Важливим чинником РДЦ є нестабільність та непрогнозованість економічної ситуації. Найвиразнішим показником тут є розмір інфляції, який важко передбачити, окрім того його значення значно варіюється за регіонами. На рис. 1 наведено розмах асиметрії (різницю між найвищим та найнижчим значенням) розмірів середньорічної інфляції на непродовольчі товари та послуги між регіонами України протягом 2007-2010 рр. З графіка видно, що у 2007-2009 рр. диферен-

Таблиця 1

Коефіцієнти диференціації окремих показників соціально-економічного розвитку регіонів України*

Коефіцієнти диференціації відповідних показників	Роки				
	2006	2007	2008	2009	2010
Валовий регіональний продукт	24,93	27,64	26,89	26,28	-
Валовий регіональний продукт на одну особу	6,23	6,76	6,36	6,51	-
Доходи населення	16,65	16,32	17,03	17,15	16,29
Рівень зайнятості	11,61	11,39	11,44	11,00	10,94
Рівень безробіття	16,79	19,95	18,1	15,94	15,9
Обсяги експорту	107,58	97,74	116,21	100,89	134,49
Обсяги імпорту	318,35	462,09	477,48	373,16	407,89
Капітальні інвестиції	35,87	35,18	30,88	23,25	18,70

* Розрахунки автора на основі даних Державного комітету статистики.

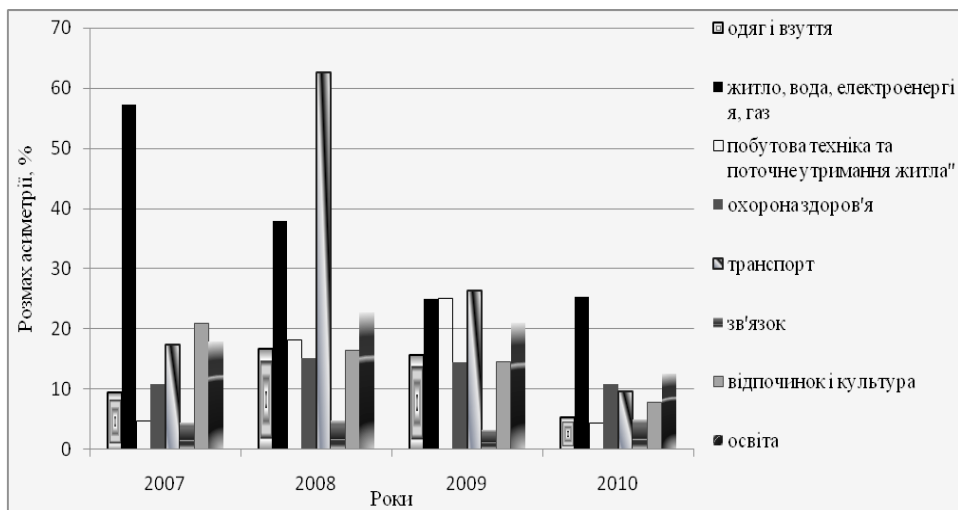

Рис. 1. Розмах асиметрії індексу споживчих ціна на непродовольчі товари та послуги між регіонами України протягом 2007-2010 рр.

ціація індексу споживчих ціна була вищою, ніж у 2010 р. за всіма показниками, окрім тарифів на послуги зв'язку. У 2010 р. ситуація дещо стабілізувалася, проте розмах асиметрії також значний – від 4,4% на предмети домашнього вжитку, побутову техніку та поточне утримання житла до 25,3% на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива.

Негативний вплив інфляції та її коливання у різних регіонах проявляється не лише у РДЦ, але й у зростанні диференціації за рівнем доходів і вартістю майна населення. Так, в умовах інфляції відбувається різноспрямований рух цих двох показників, між якими існує тісний зв'язок. Інфляція, перерозподіляючи національний дохід, викликає різке розшарування суспільства, і навіть більше – є інструментом зміни його соціальної структури.

Ще одним бар'єром для вирівнювання міжрегіональних диспропорцій є низький рівень їх економічної інтегрованості, що передбачає насамперед тісну співпрацю між регіонами. У контексті розвитку Європейського Союзу міжрегіональне співробітництво розглядається як потужний інструмент зниження диспропорцій у державі [13, с. 100].

В Україні обмінні взаємодії між регіонами, що характеризуються суттєвими відмінностями у розвитку, ускладнені або й неможливі, оскільки слабо розвинені регіони не володіють достатніми конкурентними позиціями для обміну [14, с. 39]. Більше того: дії регіональних органів влади, які обмежують конкуренцію на користь «своїх» господарюючих об'єктів, також виступають бар'єрами для міжрегіональної співпраці. Прикладом може слугувати включення в систему обороту ресурсів регіону лише певного кола осіб (доступ до кредитів, гарантій, ліцензій, бюджетних замовлень тощо), заборона вивозу продукції (найчастіше продовольчої) за межі регіону.

Вагомим чинником РДЦ є високий рівень монополізації економіки України, що призводить до недобросовісної конкуренції. Так, цей показник сягає 40% внутрішнього валового продукту, при цьому цільовим його значенням, встановленим антимонопольним комітетом України (АМКУ), є 10-12%. Найбільш монополізова-

ними є такі галузі: електроенергетика, зв'язок, транспорт, житлово-комунальне господарство, гірничодобувна, нафтопереробна та машинобудівна галузі. Варто зазначити, що зі 100% загальної кількості монополій 8% – це загальнодержавні підприємства, решта – регіональні [15].

В умовах низької співпраці, коли кожен регіон діє як окремий закритий ринок і має лише обмежений доступ до міжрегіонального арбітражу, в ньому складається свій рівень цін залежно від його соціально-економічних, географічних, демографічних, політичних та інших характеристик. За таких умов основними чинниками РДЦ виступають такі особливості регіонів:

- територіальне розташування (периферійне, глибинне), що визначає рівень транспортних витрат, ринок збуту;
- спеціалізація регіону (важка промисловість, сільське господарство);
- демографічна ситуація (рівень народжуваності, кількість та щільність населення);
- соціально-культурні показники (освіченість населення, наявність наукових, культурних центрів, якість життя).

Серед низки цих чинників РДЦ доволі вираженим в Україні є спеціалізація регіону, що можна простежити на основі вартості продовольчого кошика² (табл. 2). Як бачимо, в регіонах, де переважає промислове виробництво, ціни на продукти харчування вищі, ніж в тих, де більшу частку валового регіонального продукту складає сільськогосподарська продукція. А от територіальне розташування регіонів України має незначний вплив на рівень цін [4], що пояснюється відносно невеликою протяжністю нашої держави.

Різниця у вартості продовольчого кошика між регіонами України сягає майже 50 грн., що становить 17,5%. Зважаючи на кількість придбання цих продуктів у місяць, сумарна різниця є ще більшою; а беручи до уваги розмір законодавчо встановленого прожиткового мінімуму на одну особу, можемо стверджувати, що таке значення диференціації має значний вплив на рівень купівельної спроможності громадян у різних регіонах України.

Отож, на основі вищесказаного можемо виділити основні чинники РДЦ в Україні:

- відсутність належного нормативно-правового забезпечення розрахунку собівартості товарів (робіт, послуг);
- відсутність прямих зв'язків у системі виробник-споживач та велика кількість посередників;
- місце продажу товарів;
- асиметрія соціально-економічного розвитку регіонів;
- низький рівень міжрегіональної кооперації;
- високий рівень монополізації економіки України.

Як бачимо, основні чинники РДЦ лежать у площині цінової та регіональної політики держави, що зумовлює активізацію подальших досліджень саме у цих сферах. Зокрема, вимагає перегляду нормативно-правова база щодо регулювання цін і тарифів, бо вона є значною за обсягом, але досить застарілою та несистематизованою. Низка проблем існує і у сфері регіональної політики, які пов'язані, насамперед, із незавершеним процесом розроблення стратегій регіонального розвитку та відсутністю механізму їх практичної реалізації. Також важливим аспектом при аналізуванні цінової ситуації на ринку споживчих товарів є систе-

² Під продовольчим кошиком мається на увазі сумарна середньорічна вартість таких продовольчих товарів: хліб житньо-пшеничний, хліб з борошна вищого сорту, борошно вищого сорту, вермішель, рис, крупа гречана, крупа манна, ковбаси варені, молоко, сметана, масло вершкове, цукор, олія, яловичина, свинина, сало, птиця (кури), яйця курячі.

Таблиця 2

Групування регіонів України за вартістю продовольчого кошика у 2010 році, грн.*

	I група (270-280 грн.)	II група (280-290 грн.)	III група (280-320 грн.)
АРК	270,24		
Вінницька		282,29	
Волинська	274,32		
Дніпропетровська		283,40	
Донецька			293,26
Житомирська		281,92	
Закарпатська	278,03		
Запорізька		281,94	
Івано-Франківська	279,23		
Київська			297,57
Кіровоградська		284,60	
Луганська		287,72	
Львівська	276,86		
Миколаївська	273,91		
Одеська		286,68	
Полтавська	279,32		
Рівненська	276,48		
Сумська	272,15		
Тернопільська		284,34	
Харківська		282,96	
Херсонська	278,47		
Хмельницька	279,16		
Черкаська		285,87	
Чернівецька		285,73	
Чернігівська		281,76	
м. Київ			317,46
м. Севастополь	271,00		

* Розрахунки автора на основі даних Державного комітету статистики.

матичний збір інформації про цінові показники, їх статистичне опрацювання та висвітлення у загальнодоступних інформаційних джерелах.

Список використаних джерел

1. Cushman D. The law of one price for transitional Ukraine / D. Cushman, R. MacDonald, M. Samborsky // *Economics Letters*. – 2001. – №73. – P. 251-256.
2. Conway P. Privatization and Price Convergence: Evidence from Four Markets in Kyiv / P. Conway // *Comparative Economics*. – 1999. № 2 (27). P. 231-257.
3. Ревенко А. Цінові реалії й індексні перспективи / А. Ревенко // *Дзеркало тижня*. – 2007. – № 48 (677).
4. Шульц С. Ціновий чинник інтегрованості економічного простору України / С. Шульц ; Львів : Ін-т регіональних досліджень НАН України // *Регіональна економіка*. – 2008. – №2 (48). – С. 12-24.
5. Павленко А. Маркетинг : підручник / А. Павленко, А. Войчак. – К. : КНЕУ, 2003. – 246 с.
6. Економічна енциклопедія : у трьох томах / [ред. кол. Гаврилишин Б.Д. та ін.] ; Академія народного господарства. – К.-Тернопіль : Вид. центр «Академія», 2000. – Т. 1. – 864 с.

7. Кеворков В. Политика и практика маркетинга: учеб.-метод. пособие / В. Кеворков, С. Леонтьев. – М. : ИСАРП, «Бизнес–Тезаурус», 1999. – 192 с.
8. Мацко О. Собівартість та ціна сирого молока: конфлікт сторін чи баланс інтересів? / О. Мацко // Мясное дело. – 2008. – № 3. – С. 34-36,
9. Дикий С. С. Удосконалення обліку затрат і калькулювання собівартості продукції лісозаготівель з метою комплексного використання лісосічного фонду / С. С. Дикий // Науковий вісник НЛТУ України : [зб. наук.-техн. праць]. – Львів : НЛТУ України, 2008. – Вип. 18.1. – С. 85-90.
10. Хорунжий М. Проблеми ціноутворення на сільськогосподарську продукцію / М. Хорунжий // Економіка АПК : міжн. наук.-виробн. журнал. – 2011. – № 1. – С. 57-61.
11. Надточий И. Проблема роста и стабилизация цен на продовольственные товары / И. Надточий, А. Огорь // Вісник економічної науки України. – 2009. – №1. – С. 129-134.
12. Стратегії розвитку регіонів: шляхи забезпечення дієвості : [зб. матеріалів «круглого столу»] / за ред. С. О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 88 с.
13. Регіональна політика в країнах Європи: уроки для України / за ред. С. Максименка ; Київський Центр Ін-ту «Схід-Захід». – К. : Логос, 2000. – 171 с.
14. Сторонянська І. З. Міжрегіональна інтеграція в Україні : [монографія] / І. З. Сторонянська, С. Л. Шульц ; НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів : Арал, 2007. – 292 с.
15. Краснікова Л. Аналіз стану монополізму в Україні: економічний підхід / Л. Краснікова, Ю. Замрій // Магістеріум. НУ «Києво-Могилянська академія». – Вип. 18: Економічні студії [заг. редкол.: В. С. Брюховецький та ін.]. – К. : НаУКМА, 2005. – С. 41-50.

Холодюк Е. Л. Теоретико-методологические подходы к определению сути региональной дифференциации цен и её основные факторы.

Проанализированы основные подходы к определению понятия региональной ценовой дифференциации и предложена собственная трактовка термина и его классификация. Исследованы основные факторы, обуславливающие появление региональной дифференциации цен в Украине. Рассчитаны числовые значения региональной дифференциации некоторых экономических показателей. Выделены основные направления регулирования ценовой дифференциации между регионами страны.

Ключевые слова: цена, дифференциация цен, региональная дифференциация цен, факторы региональной дифференциации цен.

Kholonyuk O. L. Theoretical-Methodological Approaches to Determining the Nature of Regional Price Differentiation and its Main Factors.

The main approaches to determination of regional price differentiation are analyzed, an own explanation of this term and its classification is offered. The main factors that cause emergence of regional price differentiation in Ukraine are investigated. The levels of regional differentiation of some economic indicators are calculated. The main spheres of regulating of price differentiation between regions of the state are outlined.

Key words: price, price differentiation, regional price differentiation, factors of regional price differentiation.

Надійшло 24.11.2011 р.